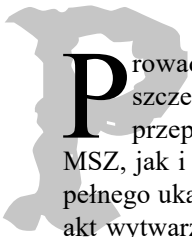

Piotr Długołęcki

ORCID: 0009-0007-1672-3819

(Polski Instytut Spraw Międzynarodowych w Warszawie)

SERIA „POLSKIE DOKUMENTY DYPLOMATYCZNE” – ZAGADNIENIA EDYCJI ŹRÓDEŁ DO HISTORII POLITYKI ZAGRANICZNEJ XX W.

Prowadzenie badań nad historią dyplomacji i polityki zagranicznej wymaga szczególnego stosunku do kwerendy źródłowej. W jej trakcie konieczne jest przeprowadzenie analizy zarówno dokumentów przygotowanych w centrali MSZ, jak i materiałów sporządzanych przez placówki zagraniczne. Ponadto w celu pełnego ukazania całokształtu polityki zagranicznej niezbędne jest także dotarcie do akt wytwarzanych przez innych aktorów stosunków międzynarodowych, takich jak głowa państwa, szef rządu, poszczególne ministerstwa i pozostałe instytucje państwowe zajmujące się sprawami międzynarodowymi. Najistotniejszą jednak kwestią jest konfrontacja źródeł krajowych z zagranicznymi. Często bowiem się zdarza, że notatki z dwustronnego spotkania sporządzone przez jego uczestników znacząco się od siebie różnią. Za jeden z barwniejszych przykładów tego typu różnic można uznać wydarzenie z 1981 r. dotyczące stosunków polsko-portugalskich i wywiadu udzielonego przez ministra spraw zagranicznych Portugalii André Gonçalvesa Pereirę. W wypowiedzi dla prasy polityk omawiał wewnętrzne sprawy PRL oraz spekulował na temat groźby interwencji ZSRR. Wystąpienie to nie spodobało się polskim władzom, które wezwały ambasadora Portugalii w Warszawie do siedziby MSZ i złożyły stosowny protest. Ambasador starał się bagatelizować całą sprawę, a jeśli wierzyć polskim źródłom, wypowiedź tę uznał za „nieprzemyślane gadulstwo ministra, które przynosi wstyd dyplomacji”¹. Mimo braku możliwości przeprowadzenia kwerendy w archiwum portugalskiego MSZ można założyć, że wspomniany dyplomata, relacjonując tę rozmowę

¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1981 styczeń–czerwiec*, red. P. Długołęcki, Warszawa 2021, dok. nr 317 i 380.

swojej centrali, opisał ją w zupełnie inny sposób i nie informował ministra (swojego szefa), że uważa jego zachowanie za „nieprzemyślane gadulstwo” przynoszące „wstyd dyplomacji”.

Warto podkreślić, że czynnikiem, który w znaczący sposób ułatwia konfrontację źródeł poszczególnych państw, jest istnienie serii wydawniczych, funkcjonujących w kilkudziesięciu różnych krajach². Najstarszą i największą jest świętująca niedawno swoje 160 urodziny seria amerykańska („Foreign Relations of the United States”)³. Pozostałe natomiast można podzielić (w dużym uproszczeniu) na serie „stare” – istniejące (z reguły) od kilkudziesięciu lat w państwach Zachodu, oraz „nowe” – tworzone w krajach, które uzyskały suwerenność w wyniku przemian 1989 r. lub odzyskały niepodległość po rozpadzie Związku Radzieckiego⁴. Dysproporcje pomiędzy seriami „starymi” i „nowymi” wynikają nie tylko z okresu ich istnienia, lecz przede wszystkim z możliwości wytwarzania dokumentów dyplomatycznych w minionych dekadach. W przypadku państw, które wchodziły przed 1991 r. w skład ZSRR jako republiki związkowe, problemem pozostaje brak ww. materiałów. Pomimo formalnego istnienia ministerstw spraw zagranicznych przykładowo w Białoruskiej czy Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej najistotniejsze dokumenty znajdują się w Moskwie, a w archiwach ministerstw spraw zagranicznych republik związkowych przechowywane są głównie akta konsularne. Nieco lepsza sytuacja ma miejsce w przypadku krajów bałtyckich, gdzie z racji istnienia państwowości w okresie międzywojennym edytorzy mają możliwość publikacji materiałów wytworzonych przed rokiem 1940. Z równie skomplikowanymi realiami mamy do czynienia w krajach powstałych w wyniku rozpadu Jugosławii. Archiwalia ukazujące jej politykę zagraniczną znajdują się w Belgradzie i trudno spodziewać się utworzenia serii dyplomatycznych w Chorwacji czy Słowenii, zawierających dokumentację z okresu istnienia Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Nieco odmienna sytuacja występuje w przypadku dokumentów wytworzonych przez Niemiecką Republikę Demokratyczną. Po zjednoczeniu dotychczasowi edytorzy źródeł zachodnoniemieckich nie stworzyli odrębnej serii obrazującej politykę zagraniczną NRD. Prace prowadzone w Niemczech w ramach serii „Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland” obejmują – jak sama nazwa wskazuje – archiwalia Republiki Federalnej Niemiec.

Należy także dodać, że serie dyplomatyczne istnieją z reguły w krajach o ustabilizowanej i trwałej państwowości. W wielu – zwłaszcza w tych powstałych w wyniku procesu dekolonizacji – zauważalne są wieloletnie zaniedbania w organizowaniu profesjonalnych archiwów i przechowywaniu własnej dokumentacji dyplomatycznej. W krajach borykających się z najbardziej podstawowymi kwestiami, takimi jak chociażby zapewnienie bezpieczeństwa, przezwyciężenie klęski głodu czy przeciwdziałanie katastrofom klimatycznym, sprawy archiwalne – wobec pilności innych potrzeb – przeszły na dalszy plan. Wobec konieczności budowy od podstaw własnej państwowości

² *Serie wydawnicze dokumentów dyplomatycznych w zbiorach bibliotek polskich. Informator*, red. T. Mikulska, Warszawa 2006.

³ Na temat historii serii amerykańskiej zob. W.B. McAllister i in., *Toward, Thorough, “Accurate, and Reliable”: A History of the Foreign Relations of the United States Series*, www.history.state.gov, dostęp 27 IX 2024 r.

⁴ Szczegółowe zestawienie serii wydawniczych zob. <https://diplomatic-documents.org>, dostęp 18 XII 2023 r.

i częstokroć z uwagi na potrzebę obrony niepodległości tworzenie serii wydawniczych dokumentów dyplomatycznych jest sprawą niemożliwą do realizacji⁵.

Omawiane serie funkcjonują w ramach wielu odmiennych rozwiązań organizacyjnych i wydawane są przez najróżniejsze instytucje. Za edycję tych materiałów odpowiedzialne bywają ministerstwa spraw zagranicznych, archiwa państwowe, kancelarie premiera czy jednostki naukowe. Zdarza się również, że prace wydawnicze wykonują organizacje naukowe działające na zlecenie resortu dyplomacji⁶.

Powstanie serii „Polskie Dokumenty Dyplomatyczne” i jej ramy organizacyjne

W Polsce po 1989 r. idea utworzenia serii dokumentów dyplomatycznych była dyskutowana w wielu środowiskach naukowych i akademickich (w okresie komunistycznym przygotowanie podobnego wydawnictwa nie było możliwe, chociażby ze względu na istnienie cenzury). Ostatecznie pod koniec 2001 r. inicjatywę skonkretyzował dyrektor Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych prof. Ryszard Stemplowski. Do współpracy zaproszono polskich historyków z krajowych i zagranicznych ośrodków naukowych, którzy zajmowali się w swoich badaniach historią polityki zagranicznej RP. W wyniku prowadzonych rozmów utworzono Komitet Redakcyjny, natomiast redaktorem naczelnym serii i wiceprzewodniczącym Komitetu został prof. Włodzimierz Borodziej. Funkcję przewodniczącego KR pełni z urzędu dyrektor PISM, ponadto w skład Komitetu jako członkowie *ex officio* wchodzi: naczelny dyrektor archiwów państwowych, dyrektor Archiwum Akt Nowych, dyrektor Archiwum MSZ oraz zastępca dyrektora PISM (odpowiedzialny za kwestie finansowo-organizacyjne)⁷. Po przedwczesnej śmierci prof. Borodzieja, będącego redaktorem naczelnym nieprzerwanie przez niemal 20 lat, funkcję tę pełnił dyrektor PISM dr Sławomir Dębski, a w maju 2024 r. stanowisko to powierzono pisańemu te słowa.

Specyfiką polskiej serii, odróżniającą ją od jej zagranicznych odpowiedników, jest zaangażowanie zewnętrznych redaktorów naukowych do każdego z tomów. W zagranicznych seriach osobami odpowiedzialnymi za naukowe przygotowanie publikacji są z reguły pracownicy etatowi poszczególnych wydawców. Odmienność polskiej serii polega na powierzeniu funkcji redaktorów naukowych (na podstawie umów cywilnoprawnych) osobom afiliowanym przy różnych ośrodkach badawczych. Inicjatorom serii zależało na współpracy z przedstawicielami środowisk naukowych z całego kraju. W rezultacie redaktorami opublikowanych (i przygotowywanych) tomów PDD zostali historycy z ośrodków w Gdańsku, Krakowie, Poznaniu, Słupsku, Toruniu, Warszawie i Wrocławiu. Wielu redaktorów jest także zatrudnionych w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk, a pewna część tomów została przygotowana przez pracowników

⁵ Zob. P. Długolecki, *Reference Sources for the History of Twentieth-Century Diplomacy – National or Supranational in Nature* [w:] *Supranational archives: Shared heritage-different solutions*, ed. D. Drzewiecka, H. Dudala, W. Krawczuk, Warszawa 2023, s. 166 i n.

⁶ Szerzej zob. <https://diplomatic-documents.org/institutions>, dostęp 18 XII 2023 r.

⁷ Aktualny skład (zbierającego się zwykle corocznie) Komitetu Redakcyjnego publikowany jest na kartach tytułowych każdego z tomów wchodzących w skład serii PDD oraz na stronie internetowej PISM: <https://pism.pl/publikacje/polskie-dokumenty-dyplomatyczne-informacja-o-serii-wydawniczej>, dostęp 27 IX 2024 r.

PISM (Włodzimierz Borodziej, Sławomir Dębski i Piotr Długolecki)⁸. Często się też zdarza, że redaktor tomu jest jednocześnie członkiem Komitetu Redakcyjnego. Za pozytywny aspekt współpracy z zewnętrznymi ekspertami należy bez wątpienia uznać możliwość wykorzystania wiedzy i doświadczenia poszczególnych naukowców, a także zaangażowania w prace nad serią środowisk akademickich z całej Polski. Wadą takiego rozwiązania jest natomiast konieczność łączenia podstawowej pracy etatowej danego redaktora z wyzwaniem, jakim jest przygotowanie tomu PDD. Ze względu na potrzebę przeprowadzenia szeroko zakrojonych kwerend, dokonania procesu selekcji, a następnie opracowania naukowego praca nad każdym tomem jest czasochłonna i długotrwająca. Czynniki te niejednokrotnie powoduje wieloletnie opóźnienia w publikacji poszczególnych woluminów.

Wydawcą serii od początku jest Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (finansujący ją z własnego budżetu), a zadaniem pracowników jego wydawnictwa (poza współpracą z redaktorem naukowym) jest przeprowadzenie procesu wydawniczego (szczytanie dokumentów, wykonanie redakcji językowej i korekty tekstu), a także sporządzenie aneksów i wykazu skrótów oraz przygotowanie indeksów osobowego i rzeczowego.

Seria uzupełniana jest też tzw. publikacjami towarzyszącymi, będącymi zbiorami dokumentów źródłowych, które formalnie nie wchodziły w skład PDD. Niezakwalifikowanie do druku części materiałów wynika przede wszystkim z ich dużej ilości. Na przykład w czasie prac nad tomami za rok 1919 nie było możliwe zamieszczenie licznych ekspertyz i analiz przygotowanych na potrzeby działań delegacji polskiej na konferencji pokojowej. Ze względu na merytoryczną wartość tych źródeł podjęto jednak decyzję o ich publikacji w osobnym zbiorze⁹. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku zbioru *W obliczu Zagłady*, który ukazuje całokształt działań Rządu RP na uchodźstwie wobec Żydów w okresie II wojny światowej¹⁰. Bezpośrednią inspiracją do wydania tego zbioru były prace nad tomem za rok 1940¹¹, w czasie których natrafiono na wiele dokumentów archiwalnych ukazujących prowadzone przez polską służbę dyplomatyczno-konsularną działania mające na celu pomoc osobom pochodzenia żydowskiego. Brak możliwości opublikowania tych źródeł w standardowym tomie PDD zainicjował proces, który doprowadził do druku odrębnego zbioru. Warto także wspomnieć o publikacji zawierającej artykuły z zagranicznych gazet, informujących o sprawach polskich po zakończeniu I wojny światowej. Zebranie relacji prasowych wydawanych w językach angielskim, niemieckim, francuskim i rosyjskim pozwoliło na ukazanie z zewnętrznej perspektywy kluczowych wydarzeń dla II Rzeczypospolitej¹². Wybrane dokumenty publikowane są także w dziale „Archiwum” wydawanego przez PISM kwartalnika „Polski Przegląd Dyplomatyczny”.

Elementem towarzyszącym serii są ponadto wydawnictwa zawierające dokumenty opublikowane w tłumaczeniu na język angielski. Co do zasady poszczególne tomy PDD

⁸ Wykaz dotychczas opublikowanych 30 tomów znajduje się na obwolucie najnowszego: *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1942*, red. M. Hułas, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2023. Zob. też <https://pism.pl/publikacje/polskie-dokumenty-dyplomatyczne-informacja-o-serii-wydawniczej>, dostęp 27 IX 2024 r.

⁹ *Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, red. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009.

¹⁰ *W obliczu Zagłady. Rząd RP na uchodźstwie wobec Żydów 1939–1945*, red. P. Długolecki, Warszawa 2021.

¹¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1940*, red. M. Hułas, Warszawa 2010.

¹² *Prasa zagraniczna o Polsce. Listopad 1918 – luty 1919*, red. W. Borodziej, Warszawa 2018.

nie są tłumaczone, jednakże w przypadku wydarzeń kluczowych dla – nie tylko – polskiej historii zdecydowano o przekładzie treści archiwaliów. W rezultacie zostały wydane dwa dodatkowe woluminy – pierwszy z nich ukazuje polskie wysiłki prowadzące do odzyskania niepodległości¹³, drugi zaś poświęcono wydarzeniom związanym z wybuchem II wojny światowej¹⁴. Na język angielski przetłumaczono także tom *W obliczu Zagłady*¹⁵. Dzięki temu zagraniczni badacze uzyskali dostęp do wielu kluczowych dokumentów opisujących najważniejsze wydarzenia z historii XX w. Dotąd były one dla nich z reguły niedostępne ze względu na barierę językową.

Zasady edycji – kluczowe decyzje Komitetu Redakcyjnego

Jednym z pierwszych zadań Komitetu Redakcyjnego, którego inauguracyjne posiedzenie miało miejsce 30 grudnia 2001 r., było ustalenie zasad edycji nowo tworzonej serii. W początkowym okresie jej istnienia zostały przyjęte najważniejsze rozwiązania, stanowiące do dzisiaj o zasadniczym kształcie prowadzonych prac¹⁶.

Przesądzono przede wszystkim o zakresie chronologicznym, wyznaczając go na lata 1918–1989. Dyskutowano przy tym o wydawaniu tomów z okresu przed 1918 r., które ilustrowałyby polskie starania podejmowane w procesie odzyskiwania niepodległości (tzw. dyplomacja bez listów uwierzytelniających), jak też rozważano kontynuowanie serii po roku 1990. Pierwszeństwo przyznano jednak wydarzeniom „krótkiego, polskiego XX wieku”. Jednocześnie przesądzono, że publikowane będą dokumenty II Rzeczypospolitej, w tym archiwalia Rządu RP na uchodźstwie, natomiast dla okresu po roku 1945 materiały wytworzone przez polskie władze komunistyczne. Akta rządu emigracyjnego z lat 1945–1990 postanowiono natomiast wydać później jako suplement. W rezultacie w serii ukazują się źródła do historii polskiej polityki zagranicznej zarówno z okresu międzywojennego, II wojny światowej (władz na uchodźstwie), jak i PRL.

W sprawie cezur – wzorem większości serii zagranicznych – zdecydowano o przyjęciu kryterium chronologicznego. Postanowiono, że każdy tom dokumentuje jeden rok kalendarzowy i zawiera dokumenty wytworzone od 1 stycznia do 31 grudnia. Przyjęcie powyższej zasady wydaje się być korzystne dla czytelników, którzy mają pewność, że dotarli do wszystkich opublikowanych materiałów z danego okresu. Z kolei wadą takiego rozwiązania jest pewna sztuczność ww. cezury. Rzadko bowiem się zdarza, że początek lub koniec roku kończą lub otwierają ważny proces historyczny. W takim przypadku jest jednak oczywiste, że kolejne dokumenty na jego temat znajdą się w następnym tomie serii. Alternatywą było zastosowanie kryterium problemowo-geograficznego, czyli poświęcanie konkretnego tomu danemu regionowi lub zagadnieniu międzynarodowemu w dłuższym (kilkuletnim) okresie, aczkolwiek to rozwiązanie bywa stosowane

¹³ *Polish Documents on Foreign Policy 11 November 1918 – 28 June 1919*, ed. S. Dębski, P. Długolecki, Warszawa 2017.

¹⁴ *Polish Documents on Foreign Policy 24 October 1938 – 30 September 1939*, ed. W. Borodziej, S. Dębski, Warszawa 2009.

¹⁵ *Confronting the Holocaust: Documents on the Polish Government-in-Exile's Policy Concerning Jews 1939–1945*, ed. P. Długolecki, Warszawa 2022.

¹⁶ O realizacji serii w pierwszej dekadzie jej istnienia zob. W. Borodziej, P. Długolecki, *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne – bilans dziesięciolecia, czyli po pierwszych dwudziestu tomach*, „Sprawy Międzynarodowe” 2014, nr 4, s. 171–181.

z reguły w seriach krajów będących mocarstwami, które w historii były politycznie zaangażowane na wszystkich kontynentach¹⁷.

Od samego początku było wiadome, że konieczne będą odstępstwa od ww. reguły jednego roku kalendarzowego w poszczególnym tomie. Postanowiono przede wszystkim podzielić na dwa woluminy rok 1939, z zastosowaniem oczywistej cezury przypadającej na 1 września. Podobna sytuacja dotyczy roku 1945, gdzie pierwszy tom będzie obrazował aktywność Rządu RP na Uchodźstwie, a drugi ukaże działania dyplomatyczne Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. O wydaniu dokumentów dla danego roku w dwóch częściach zdecydowano także w odniesieniu do lat 1919, 1980 i 1981. W pierwszym z nich przeważała chęć bardziej szczegółowego pokazania działań polskiej dyplomacji w czasie obrad paryskiej konferencji pokojowej oraz pełnego zilustrowania procesu odzyskiwania niepodległości. W przypadku tzw. polskiego kryzysu 1980–1981 uznano, że tak kluczowe wydarzenia, jak powstanie „Solidarności”, groźba radzieckiej interwencji i wprowadzenie stanu wojennego zasługują na udokumentowanie w sposób wykraczający poza standardową praktykę serii.

Istotnym zagadnieniem wymagającym szybkiego rozstrzygnięcia był sposób (od którego roku) zainicjowania prac nad serią. Zrezygnowano z pomysłu publikowania woluminów w porządku chronologicznym – w takiej sytuacji na wiele lat odłożono by prace związane z latami po 1945 r., które mogłyby się rozpocząć dopiero po sukcesywnym wydaniu tomów z okresu do zakończenia II wojny światowej. Ostatecznie zdecydowano o jednoczesnym rozpoczęciu prac nad częściami dokumentującymi zarówno okres II RP, jak i Polski Ludowej. W rezultacie jako pierwszy ukazał się tom za rok 1972¹⁸, co miało związek z kończącą się wówczas 30-letnią karencją związaną z udostępnianiem dokumentów. Kolejny wolumin obejmował rok 1939¹⁹, a ściślej – kluczowe wydarzenia sprzed wybuchu wojny. Tomy inicjujące serię stały się punktami odniesienia dla dalszych prac, a następne publikacje stopniowo wypełniają luki pomiędzy wydanymi zbiorami.

Równie zasadnicze znaczenie miało uzgodnienie kwestii proveniencji dokumentów kwalifikowanych do druku. Wzorem zagranicznych serii przyjęto zasadę publikowania źródeł polskich, rezygnując tym samym z uzupełniania ich materiałami dyplomatycznymi innych krajów. Tego typu działania rozważano z uwagi na zniszczenie (niezachowanie się) części polskich zbiorów lub niesporządzenie polskiej notatki na określony temat. W sytuacji braku polskich materiałów dotyczących danej sprawy (wizyty, rokowań, negocjacji czy rozmów) nie zdecydowano się jednak na zastępowanie ich zapiskami brytyjskimi, niemieckimi, francuskimi, amerykańskimi, radzieckimi itd.

Po decyzji o publikowaniu źródeł jedynie polskiej proveniencji konieczne było określenie, jaki rodzaj dokumentów winien znaleźć się między okładkami kolejnych tomów PDD. Dyskusja dotyczyła tego, czy termin „dokumenty dyplomatyczne” traktować bardzo formalnie i zamieszczać jedynie materiały resortu spraw zagranicznych, czy też publikować również źródła wytworzone przez inne instytucje lub organizacje zajmujące się tą dziedziną. Wątpliwości mnożyły się głównie względem okresu

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1972*, red. W. Borodziej, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005.

¹⁹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 styczeń–sierpień*, red. S. Żerko, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005.

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych

POLSKIE
DOKUMENTY
DYPLMATYCZNE

1981

STYCZEŃ-CZERWIEC

Okladka tomu serii PDD zawierającego źródła do historii polskiej polityki zagranicznej z okresu styczeń-czerwiec 1981 r.

EDYCJA ŹRÓDEŁ

powojennego i zasadności uwzględniania akt PPR i PZPR. Ostatecznie zgodzono się na wykorzystanie materiałów także innych instytucji. W rezultacie w serii PDD znalazły się dokumenty: Komitetu Narodowego Polskiego, Rady Regencyjnej, różnych ministerstw (MSW, MSWojsk., MHZ), kancelarii premiera i prezydenta, attaché wojskowych, Sztabu Generalnego, a także archiwalia wywiadowcze czy instytucji opiekuńczych, takich jak PCK, czy też wreszcie akta konsularne. W pracach nad poszczególnymi tomami stosowano definicję zaproponowaną przez pierwszego redaktora naczelnego prof. Borodzieja, zgodnie z którą „Polskie Dokumenty Dyplomatyczne to źródła pisane dotyczące stosunków Polski z zagranicą, wytworzone przez polskie organy władzy, instytucje publiczne, prasę, partie polityczne i inne organizacje społeczne, jak również dokumenty przechowywane w zespołach archiwalnych tych podmiotów”²⁰.

Innym ważnym założeniem było publikowanie w danym roku wyłącznie dokumentów wytworzonych w tym okresie. Przykładowo w tomie za 1979 r. mogą się znaleźć jedynie te materiały, które powstały między 1 stycznia a 31 grudnia tego roku, a nie jest możliwe włączenie do niego np. spisanych po latach wspomnień ówczesnych dyplomatów. Wykluczone jest także zamieszczenie w nim dokumentów retrospektywnych. Na przykład list byłego wiceministra spraw zagranicznych Jana Szembeka pisany w 1942 r. (w czasie jego pobytu w Portugalii), mimo że dotyczył pogłosek o tzw. wojnie prewencyjnej i wydarzeń (głównie) z 1933 r., został opublikowany w tomie za rok 1942²¹. Nie mógł on trafić do tomu za rok 1933²², decydująca jest bowiem – jak wspomniano powyżej – data powstania dokumentu. Podobnie wygląda sprawa z materiałami opisującymi wydarzenia z dłuższego okresu. Z taką sytuacją mamy do czynienia najczęściej w przypadku raportów sporządzanych przez ambasadora na zakończenie kilkuletniego pobytu w kraju urzędowania. Pomimo że dokument ten opisuje działania podejmowane w ciągu przynajmniej kilku lat, to jednak publikowany jest w tomie zgodnym z datą jego wytworzenia²³.

Brak istnienia wcześniej w Polsce klasycznej serii wydawniczej nie oznacza oczywiście, że dokumenty dyplomatyczne nie były w kraju publikowane. Wiele z nich znalazło się w zbiorach tematycznych lub czasopismach naukowych. Komitet Redakcyjny doszedł jednak do wniosku, że wcześniejszy druk danego dokumentu nie wyklucza jego reedycji w serii PDD. Najważniejszą bowiem regułą każdego z tomów jest możliwe pełne ukazanie polskiej polityki zagranicznej w danym roku. Ewentualne przyjęcie zasady o zamieszczaniu w serii jedynie ineditów sprawiłoby, że wiele kluczowych dokumentów nie mogłoby zostać ogłoszonych. Wcześniejsi edytorzy źródeł dyplomatycznych koncentrowali się na kluczowych kwestiach międzynarodowych (proces odzyskania niepodległości, wydarzenia roku 1938 i 1939, czasy II wojny światowej), w rezultacie więc rezygnacja z archiwaliów już opublikowanych zaowocowałaby drukowaniem tomów PDD za rok 1918 czy 1939, które zawierałyby istotne luki w dokumentowaniu

²⁰ Zob. też <https://www.pism.pl/publikacje/polskie-dokumenty-dyplomatyczne-informacja-o-serii-wydawniczej>, dostęp 27 IX 2024 r.

²¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1942...*, s. 619–625 (dok. nr 301).

²² *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1933*, red. W. Skóra, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2015.

²³ Jako przykład zob. raport końcowy chargé d'affaires ambasady w Katmandu sporządzony 20 VIII 1981 r., opublikowany w *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1981 lipiec–grudzień*, red. P. Długolecki, Warszawa 2022, s. 277–281 (dok. nr 126). Mimo że dokument opisywał aktywność placówki w latach 1977–1981, zgodnie z zasadami serii został zamieszczony w tomie za rok 1981.

polityki zagranicznej. Włączenie do tomu źródła wydanego uprzednio jest oczywiście w serii odnotowane i towarzyszy mu podanie informacji o jego wcześniejszej edycji.

Dokumenty publikowane są w języku oryginału, co w praktyce oznacza, że przytłaczająca większość z nich drukowana jest w języku polskim. Jednakże gdy sporządzono je w języku obcym, np. w celu przekazania ich w formie noty władzom innego państwa, wydawane są tylko w tym języku, w którym zostały przygotowane. Bez tłumaczenia zamieszczane są również obcojęzyczne fragmenty (najczęściej cytaty z wypowiedzi zagranicznego polityka czy dyplomaty) pojawiające się w dokumencie pisanym w języku polskim. W efekcie niewielka część materiałów publikowana jest w językach francuskim lub angielskim i sporadycznie w niemieckim, włoskim, rosyjskim czy hiszpańskim. Archiwalia w językach obcych zdarzają się w zasadzie wyłącznie dla czasów II RP i nie występują praktycznie w okresie po 1945 r.

Jedną z najistotniejszych reguł obowiązujących w serii jest zasada publikacji materiałów tylko w oparciu o dokumenty archiwalne, bez możliwości wydania ich na podstawie wcześniejszych edycji. Decyzja ta ma kolosalne znaczenie podczas przygotowywania edycji źródłowych, zdarzało się bowiem, że w związku z obowiązaniem cenzury w PRL publikowano dokumenty z opuszczeniami dotyczącymi zwłaszcza relacji z ZSRR²⁴. We współczesnej edycji, której podstawą byłyby starsze publikacje (a nie dokument z archiwum), mogłoby zatem dojść do ponownego druku niepełnej wersji źródła (z ingerencjami cenzorskimi). Zdarzało się również, że w czasie wojny Rząd RP na uchodźstwie publikował dokumenty w celach propagandowych, ingerując w ich tekst i usuwając fragmenty o stosunkach z Niemcami²⁵. Nierzadkie były także potknięcia i pomyłki wcześniejszych edytorów. Wszystko to sprawia, że procedowanie wyłącznie z dokumentami pozyskanymi z archiwum jest jedynym racjonalnym rozwiązaniem.

Cechą charakterystyczną serii jest także publikowanie dokumentów bez formułowania przez redaktorów naukowych ocen i własnych interpretacji. Zadaniem redaktora jest przeprowadzenie kwerendy, dokonanie selekcji oraz przygotowanie aparatu naukowego, a analiza dokumentów pozostaje w gestii czytelników. Edycja każdego z tomów poprzedzona jest sporządzeniem dwóch recenzji wydawniczych i opinią wyrażoną podczas posiedzenia Komitetu Redakcyjnego.

Każdy z tomów zawiera pełen aparat wydawniczy, na który składają się: wstęp, rejestry, aneksy, wykaz skrótów, indeksy rzeczowy i osobowy, nagłówki dokumentów, przypisy odredakcyjne oraz sygnatury archiwalne. Cechy formalne dokumentu, takie jak skreślenia, podkreślenia czy odręczne dopiski, oznaczone są przypisami literowymi. Ważnym elementem prac redakcyjnych (poza redakcją i korektą) jest także sczytywanie przepisanych dokumentów z oryginałami. Niestety w różnorodnych edycjach źródeł zdarza się, że etap ten jest pomijany i w efekcie dochodzi do publikowania tekstów, które różnią się od pierwowzoru (pomyłki w tekście, opuszczenia fragmentów, błędy w dacie). Zgodnie ze standardami serii PDD każdy dokument jest przed publikacją pieczołowicie porównywany z oryginałem archiwalnym.

²⁴ Jako przykład zob. *Tajne rokowania polsko-radzieckie w 1919 r. Materiały archiwalne i dokumenty*, oprac. W. Gostyńska, Warszawa 1986.

²⁵ Zob. np. wydaną przez MSZ na uchodźstwie tzw. Polską Białą Księgę: *Official Documents Concerning Polish-German and Polish-Soviet Relations 1933–1939: The Polish White Book*, New York 1940.

Podsumowując przegląd zasad edycji serii, należy podkreślić, że punktem odniesienia podczas ich ustalania były rozwiązania funkcjonujące w analogicznych wydawnictwach za granicą. W Polsce nie było bowiem podobnego przedsięwzięcia, które mogłoby stanowić wzór i źródło inspiracji. Pamiętać jednak należy, że chociaż wszystkie serie wydawnicze realizują to samo zadanie, jakim jest publikacja dokumentów dyplomatycznych, to jednak przyjęte rozwiązania wykazują zasadnicze różnice. Warto także podkreślić, że dokumenty odzwierciedlają swoją formą różnorodność stylów kancelaryjnych i tradycji tworzenia korespondencji dyplomatycznej w poszczególnych krajach. W przypadku źródeł polskich dostrzegalna jest też różnica między dokumentami II RP a materiałami sporządzanymi w PRL. Ze względu na nieco inne formy stosowane przez dyplomatów w okresie międzywojennym i w czasach komunistycznych zróżnicowano instrukcje wydawnicze, które przewidują stosowanie w niektórych sytuacjach odmiennych rozwiązań edytorskich.

Stan zachowania podstawy źródłowej

Czynnikiem, który najbardziej wpływa na ostateczny rezultat prac wydawniczych, jest stan zachowania zasobu archiwalnego. W przypadku dokumentowania polskiej polityki zagranicznej w latach 1918–1945 prowadzenie kwerend utrudniają przede wszystkim rozproszenie zasobu archiwalnego oraz odmienny stan zachowania archiwaliów dla różnych okresów. Niestety duża część akt dyplomatycznych z międzywojnia została zniszczona w czasie II wojny światowej lub uległa rozproszeniu²⁶. W rezultacie wiele dokumentów zaginęło, a znaczna ilość archiwaliów dyplomacji II RP zgromadzona jest w różnych krajowych i zagranicznych instytucjach archiwalnych. Do najważniejszych z nich należą Archiwum Akt Nowych, Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie oraz kalifornijski Instytut Hoovera. W wymienionych wyżej miejscach kluczowe znaczenie mają zasoby zawierające materiały centrali MSZ oraz tzw. zespoły placówek (głównie akta poszczególnych ambasad, poselstw i konsulatów), a także kolekcje osobowe, w których przechowywana jest spuścizna niektórych polityków i dyplomatów.

Mniejsze znaczenie mają zbiory zgromadzone w Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce, Centralnym Archiwum Wojskowym (Wojskowym Biurze Historycznym) w Warszawie-Rembertowie, Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych w Rzymie, Archivum Helveto-Polonicum w szwajcarskim Fryburgu czy w izraelskim Yad Vashem. Nie należy także zapominać o Archiwum Państwowym w Gdańsku (istotny zespół „Komisarz Generalny RP w Wolnym Mieście Gdańsku”). Ciekawe dokumenty ilustrujące polską politykę zagraniczną w latach 1918–1945 przechowują też takie instytucje, jak: Biblioteka Polska w Paryżu, Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, Archiwum Główne Akt Dawnych czy Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Polskie dokumenty znajdują się również w archiwach narodowych i ministerstwach spraw zagranicznych innych państw. Są to przede wszystkim noty, które władze polskie

²⁶ Zob. *Inwentarz akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie z lat 1918–1939*, oprac. E. Kołodziej, Warszawa 2000. Zob. też W. Stępiak, *Archiwalia polskie w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*, Warszawa 1997 oraz *Guide to the Archives of the Polish Institute and Sikorski Museum*, vol. 1, red. W. Milewski, A. Suchcitz, A. Gorczycki, London 1985.

przekazywały zagranicznym partnerom w ramach kontaktów bilateralnych i wielostronnych. Jako jeden z bardziej znanych przykładów należy wymienić tzw. notę Raczyńskiego, będącą apelem o powstrzymanie zagłady Żydów. Obecnie dokument ten można odnaleźć m.in. w brytyjskim The National Archives²⁷. Warto także pamiętać, że część polskich archiwaliów została w czasie wojny przejęta przez okupantów (Niemcy i ZSRR). Na szczęście wiele polskich dokumentów zostało zwróconych przez Moskwę w latach pięćdziesiątych XX w. (w tym polskie archiwalia będące w czasie wojny w posiadaniu Niemiec, które w 1945 r. zostały zagarnięte przez Armię Czerwoną). Nie przekazano jednak wszystkich materiałów, część z nich cały czas pozostaje na terenie Federacji Rosyjskiej²⁸.

Możliwość dotarcia do skanów dokumentów archiwalnych w Internecie pozwala na pewne przewyższenie trudności dotyczących rozproszenia materiałów. Nie rozwiązuje to jednak problemów związanych ze zniszczeniem archiwaliów, a pamiętać przy tym należy, że procent ich zachowania nie jest równomierny. Przetrawało stosunkowo wiele źródeł dla początków II RP oraz dla lat trzydziestych. Zdecydowanie większe braki można dostrzec w przypadku archiwaliów z drugiej połowy lat dwudziestych. Z kolei materiały Rządu RP na Uchodźstwie zachowały się stosunkowo dobrze, biorąc pod uwagę wojenne okoliczności i konieczność likwidacji czy ewakuacji części placówek (wraz z ich archiwaliami).

Dokumenty z okresu 1945–1989 przechowywane są w Archiwum MSZ oraz w AAN. Wykorzystywane w ramach serii są także archiwalia zgromadzone w IPN oraz w archiwach zakładowych poszczególnych ministerstw. Stan zachowania ww. dokumentacji jest zróżnicowany w zależności od okresu, którego dotyczy. W dużym uproszczeniu można stwierdzić, że materiały wytworzone w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych są reprezentowane w zdecydowanie większym stopniu niż archiwalia z lat czterdziestych czy pięćdziesiątych. Dokumentacja zgromadzona w Archiwum MSZ dzieli się na część opracowaną (okres wcześniejszy) oraz nieopracowaną, udostępnianą na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych. Pewnym ułatwieniem dla użytkowników jest zamieszczenie części dokumentacji w formie skanów na stronie internetowej Archiwum²⁹.

Jeśli chodzi o Archiwum Akt Nowych, istotne znaczenie dla serii PDD mają przechowywane w nim akta PPR, PZPR a także Urzędu Rady Ministrów, poszczególnych ministerstw, jak również instytucji niekiedy zaangażowanych w sprawy międzynarodowe (np. Urzędu do spraw Wyznań, Głównego Komitetu Sportu i Turystyki czy Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego). Stopień zachowania archiwaliów ocenić należy jako stosunkowo dobry, co oczywiście nie oznacza, że można odnaleźć wszystkie istotne materiały³⁰.

²⁷ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1942...*, s. 909–914 (dok. nr 430).

²⁸ Szerzej na temat stanu zachowania zasobu archiwalnego II RP zob. informacje we wstępach do dotychczas opublikowanych tomów PDD z okresu międzywojennego (tomy PDD 1918–1919 oraz PDD 1931–1942). Można je pobrać ze strony internetowej <https://pism.pl/publikacje>, dostęp 28 I 2024 r.

²⁹ Zob. <https://archiwum.msz.gov.pl>, dostęp 25 I 2024 r.

³⁰ O stanie zachowania zasobu archiwalnego dotyczącego Polski Ludowej zob. informacje we wstępach do dotychczas opublikowanych tomów PDD z tego okresu (tomy PDD 1957–1959; PDD 1972–1979; PDD 1980–1981). Można je pobrać ze strony internetowej <https://pism.pl/publikacje>, dostęp 28 I 2024 r.

Poza przedstawioną wyżej kwestią na działania wydawnicze wpływa także sposób i możliwości dokumentowania polityki zagranicznej. Wiele spraw np. omawiano tylko ustnie, nie sporządzając relacji pisemnych. Część poleceń służbowych czy informacji przekazywano personelowi dyplomatycznemu również jedynie w ten sposób. Niektóre spotkania ze względu na swój charakter także nie doczekały się pisemnego udokumentowania. Warto tutaj przywołać chociażby spotkania krymskie I sekretarza KC PZPR z przywódcą ZSRR, do których corocznie dochodziło w czasie urlopów spędzanych nad Morzem Czarnym. Z tych kluczowych przecież rozmów niekiedy nie sporządzano żadnej notatki albo miały one zbiorczy charakter, bywały zapisem wypowiedzi Edwarda Gierka³¹ lub też o ostatecznych rezultatach spotkania informowano za pośrednictwem ambasady w Moskwie³².

Równie istotną sprawą jest możliwość dokumentowania zagadnień międzynarodowych, czyli fakt istnienia aparatu urzędniczego w danym czasie na określonym terytorium. Z taką sytuacją mamy do czynienia w trakcie II wojny światowej, kiedy to w wyniku zamknięcia części polskich placówek konsularnych i dyplomatycznych nie wytworzono dokumentacji, która powstałaby w normalnych warunkach. Przykładem powyższego może być likwidacja polskich poselstw w krajach bałtyckich w 1939 r.³³ czy ewakuacja polskich ambasad w roku 1940 z Bukaresztu i Rzymu³⁴, co z pewnością wpłynęło na możliwości sporządzania typowych dla tych urzędów materiałów.

Na koniec tego podrozdziału warto dodać, że edytorzy dwudziestowiecznych źródeł dyplomatycznych zmuszeni są przezwyciężać trudności związane z różnorodnym stanem zachowania dokumentacji, jej rozproszeniem, a także – w zależności od okresu historycznego – z koniecznością prowadzenia szeroko zakrojonych kwerend, obejmujących niezwykle dużą ilość materiału archiwalnego.

Omawiając stan zachowania archiwaliów z okresu 1918–1989, należy odnotować brak formalnych przeszkód w dostępie do źródeł. W zasadzie wszystkie dokumenty interesujące edytorów są dostępne bez prawnych utrudnień (problemem pozostaje rozproszenie materiałów w niektórych archiwach czy instytucjach oraz niekiedy sposób ich zinwentaryzowania). Z diametralnie różną sytuacją mamy jednak do czynienia w przypadku dokumentów wytworzonych po 1990 r. Kwestie odtajniania tych materiałów reguluje Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych. Niestety nie przewiduje ona standardowej 30-letniej karencji dotyczącej niejawności dokumentów i nie zakłada automatycznego odtajniania akt. Zniesienie klauzul niejawności na podstawie obowiązujących przepisów jest niezwykle problematyczne i wpływa hamująco na badania naukowe na temat wydarzeń po 1990 r. (przytłaczająca większość dokumentów z tego okresu pozostaje nieodtajniona i niedostępna dla badaczy)³⁵.

³¹ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1973*, red. P. Majewski, Warszawa 2006, s. 393–405 (dok. nr 131).

³² Zob. *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1979*, red. P. Długolecki, J. Kochanowski, Warszawa 2014, s. 610–611 (dok. nr 220). Zob. też dok. nr 198.

³³ Szerzej o likwidacji polskich placówek po wybuchu II wojny światowej zob. *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień–grudzień*, red. W. Rojek, współpr. P. Długolecki, M. Konopka-Wichrowska, M. Przyłuska, Warszawa 2007, dok. nr 159, 209, 210, 281, 333 i 344.

³⁴ *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1940...*, s. 823–830 (dok. nr 487 – likwidacja ambasady w Bukareszcie) i s. 487–491 (dok. nr 303 – ewakuacja ambasady w Rzymie).

³⁵ Zob. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2023, poz. 756).

Międzynarodowa współpraca wydawców dokumentów dyplomatycznych

Wydawcy dokumentów dyplomatycznych w ramach narodowych serii starają się także podtrzymywać współpracę pomiędzy poszczególnymi projektami. Została ona zintensyfikowana w 1989 r., kiedy w Londynie po raz pierwszy odbyła się Międzynarodowa Konferencja Wydawców Dokumentów Dyplomatycznych (International Conference of Editors of Diplomatic Documents). Od tamtej pory edytorzy źródeł z całego świata spotkali się siedemnastokrotnie, a ostatnia konferencja miała miejsce w 2022 r. w Rzymie.

Warto także wspomnieć o XII Międzynarodowej Konferencji Wydawców Dokumentów Dyplomatycznych, która miała miejsce w 2013 r. w Genewie. W trakcie jej obrad delegaci z poszczególnych krajów podjęli decyzję o zacieśnieniu współpracy i utworzeniu nowej organizacji o nazwie Międzynarodowy Komitet Wydawców Dokumentów Dyplomatycznych (International Committee of Editors of Diplomatic Documents)³⁶.

Wspomniane spotkania służyły prezentacji własnych wydawnictw, wymianie doświadczeń i porównaniu przyjętych rozwiązań edytorskich. Do dalszego pogłębienia współpracy doszło w 2019 r., kiedy w wyniku wspólnej pracy edytorów opublikowano pozycję poświęconą międzynarodowym reakcjom na upadek muru berlińskiego³⁷. Książka ta była owocem współpracy wydawców dokumentów dyplomatycznych z 11 różnych krajów, którzy wyselekcjonowali archiwalia ukazujące reakcje ich państw na wydarzenia w Niemczech w 1989 r. Dzięki ich wspólnemu wysiłkowi możliwe było zebranie w jednym miejscu archiwaliów ilustrujących sposób postrzegania przez wiele państw tego niezwykle ważnego wydarzenia XX w. Tom ukazał się w języku angielskim, dzięki czemu dokumenty sporządzone w językach urzędowych poszczególnych państw stały się dostępne dla szerokiego grona badaczy.

Kolejnym tego typu wspólnym przedsięwzięciem jest praca *The Polish Crisis 1980–1982 from the Western Perspective*, w której zamieszczono 112 dokumentów. Stanowi ona efekt współpracy historyków, archiwistów i wydawców źródeł dyplomatycznych z 13 krajów i Archiwum NATO³⁸. W narodowych zasobach archiwalnych wyselekcjonowali oni, a następnie opracowali i przygotowali do publikacji dokumenty poświęcone sytuacji w Polsce w latach 1980–1982. Zebrane w tym tomie materiały ukazują tzw. kryzys polski, czyli wydarzenia, które były kluczowe dla sytuacji w kraju, a jednocześnie stanowiły najważniejszy element ówczesnych stosunków międzynarodowych. Książka ukazała się w 2022 r. nakładem PISM w związku z organizowaną w Warszawie konferencją wydawców. Kolejnym tego typu projektem jest przygotowana przez wydawców włoskich edycja dokumentów ukazujących rozpad ZSRR³⁹.

Współpraca wydawców dokumentów dyplomatycznych dotyczy także publikowania archiwaliów w formie elektronicznej. Przykładem tutaj może być seria szwajcarska („Diplomatische Dokumente der Schweiz”) i tworzenie wspólnej bazy zawierającej dane biograficzne dyplomatów z poszczególnych krajów⁴⁰.

³⁶ Więcej informacji na temat historii współpracy wydawców dokumentów dyplomatycznych oraz działań ICEDD zob. na stronie internetowej: <https://diplomatic-documents.org>, dostęp 28 I 2024 r.

³⁷ *When the Wall Came Down: The Perception of German Reunification in International Diplomatic Documents 1989–1990*, ed. M. Dierikx, S. Zala, Bern 2019.

³⁸ *The Polish Crisis 1980–1982 from the Western Perspective*, ed. P. Długolecki, Warszawa 2022.

³⁹ *The Dissolution of the USSR as Seen from World Capitals*, ed. F. Lefebvre D'Ovidio, Rome 2024.

⁴⁰ Szerzej zob. <https://dodis.ch/en>, dostęp 8 II 2024 r.

Przyszłość serii wydawniczych

Zastanawiając się nad przyszłością serii wydawniczych publikujących dokumenty dyplomatyczne, warto zwrócić uwagę na coraz większą liczbę źródeł archiwalnych dostępnych online. Kolejne instytucje umieszczają na swoich stronach internetowych coraz to nowe zespoły, zwiększając tym samym zbiór archiwaliów dostępnych zdalnie. Równie istotnym aspektem wpływającym na przyszłość serii wydawniczych jest kwestia zwiększającej się liczby dokumentów wytwarzanych jedynie w formie cyfrowej, tzw. *digital-born records*. Wydawanie źródeł, które nigdy nie przybrały wersji papierowej, stanowić będzie w przyszłości wyzwanie zarówno w zakresie kwerendy, jak i edycji. Konieczne będzie prowadzenie poszukiwań wśród materiałów elektronicznych, przechowywanych w modułach archiwalnych. Zasadniczym problemem jest to, że w wielu instytucjach najpierw wprowadzono Elektroniczne Zarządzanie Dokumentacją (EZD), skutkujące rezygnacją z wytwarzania części dokumentów papierowych, natomiast przepisy odnoszące się do archiwizacji dokumentów elektronicznych wdrożono zdecydowanie później. Niezbędne będzie także przededefiniowanie zasad wydawniczych dotyczących oznaczania niektórych elementów źródeł, takich jak istniejące na dokumentach papierowych podpisy, dekretacje, rozdzielniki, dopiski czy odręczne komentarze, a także skreślenia, podkreślenia i zaznaczenia na marginesach. Nie można przejść obojętnie również wobec tego, że w zasadzie we wszystkich instytucjach działających na podstawie EZD część spraw – na zasadzie wyłączeń – prowadzona jest w dalszym ciągu w oparciu o dokumentację papierową. W Ministerstwie Spraw Zagranicznych – najistotniejszym z punktu widzenia serii PDD – przed kilkunastu laty zainicjowano system Elektronicznego Obiegu Dokumentacji (EOD), który objął jednak tylko działania centrali i nie został wprowadzony w placówkach zagranicznych. Ponadto całą gamę spraw (choćby kwestie prawne związane z podpisywaniem umów międzynarodowych czy sprawy protokolarne dotyczące listów uwierzytelniających) wyłączono z EOD i są one prowadzone tradycyjnie. Wszystko to nakłada na przyszłych badaczy obowiązek prowadzenia kwerend uwzględniających specyfikę i różnorodność wytwarzanej dokumentacji⁴¹.

W przyszłości instytucje archiwalne będą zapewne kontynuować prace związane z masowym udostępnianiem w Internecie skanów dokumentów. Nie powinno to jednak wpłynąć na działalność edytorów źródeł dyplomatycznych. Kluczową sprawą w procesie wydawania materiałów archiwalnych jest bowiem kwestia wyboru tych najważniejszych i ich publikacji z pełnym aparatem naukowym. W przypadku edycji źródeł z XX w. jedną z podstawowych – i wspomnianych wyżej – trudności jest bogactwo dokumentacji. Przykładowo w latach 1980–1981 centrala MSZ i placówki dyplomatyczno-konsularne wysłały około 51 tys. szyfrogramów (28 tys. depeš w roku 1980 i 23 tys. w roku 1981)⁴². Telegramy szyfrowe to tylko jeden z rodzajów dokumentacji, a pamiętać należy jeszcze o notatkach, sprawozdaniach, raportach, protokołach, tezach do rozmów czy instrukcjach, a także o tych powstałych w innych niż MSZ instytucjach. Wszystko to sprawia, że selekcja interesujących i istotnych dokumentów jest zajęciem niezwykle

⁴¹ Zob. Zarządzenie nr 20 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 1 lipca 2015 r. w sprawie wprowadzenia instrukcji kancelaryjnej oraz instrukcji archiwalnej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i placówkach zagranicznych (Dz.Urz.MSZ 2015.22).

⁴² Zob. wstępy do tomów *Polskich Dokumentów Dyplomatycznych* za lata 1980 i 1981. Można je pobrać ze strony internetowej: <https://pism.pl/publikacje>, dostęp 28 I 2024 r.

długotrwałym i pracochłonnym. W rezultacie w przyszłości będzie prawdopodobnie wzrastać dostępność zeskanowanych dokumentów – umieszczanych w Internecie – przy jednoczesnym publikowaniu tomów zawierających wyselekcjonowany wybór dokumentów z opracowaniem naukowym.

Kolejnym zjawiskiem, które najprawdopodobniej ulegnie w przyszłości intensyfikacji, będzie publikowanie online poszczególnych tomów wraz z całością opracowania naukowego. Prekursorem i jednocześnie najbardziej zaawansowanym projektem w tym zakresie jest seria „Foreign Relation of the United States”, która od lat udostępnia swoje publikacje w formie elektronicznej⁴³. Część istniejących serii kontynuuje edycje papierowe, niektóre łączą wydania tradycyjne z elektronicznymi, a jeszcze inne składają się wyłącznie ku publikacjom internetowym. W przypadku serii PDD kolejne tomy ukazują się w formie drukowanej, natomiast na stronie internetowej PISM można pobrać wstępy, rejestry, wykazy skrótów i indeksy osobowy i rzeczowy. Ponadto kilka wybranych tomów już w całości udostępniono online w formacie pdf⁴⁴ i planowane jest stopniowe rozszerzanie tej oferty. Prawdopodobnie rozwijana będzie współpraca międzynarodowych zespołów dotycząca tworzenia interaktywnych, elektronicznych publikacji grupujących dokumenty archiwalne z poszczególnych krajów poświęcone temu samemu wydarzeniu. Ideą takiego rozwiązania jest stworzenie narzędzia pozwalającego badaczom w łatwy sposób (przysłowiowym jednym kliknięciem) dotrzeć do materiałów (i aparatu naukowego) opisujących relacje bilateralne lub wielostronne z różnych perspektyw. Za najbardziej zaawansowane w tym zakresie należy uznać działania podejmowane przez wydawców szwajcarskich⁴⁵.

Od początku istnienia serii PDD ukazało się 30 tomów oraz dodatkowo kilka woluminów jako tzw. edycje towarzyszące. Warto dodać, że obecnie trwają prace nad kolejnymi dziewięcioma tomami. W wyniku prowadzonych działań opublikowano ponad 10 tys. dokumentów, którym towarzyszy około 7 tys. przypisów i 25 tys. biogramów w indeksach osobowych. W rezultacie seria PDD stała się zbiorem źródeł, bez którego nie sposób prowadzić badań nad historią polskiej polityki zagranicznej w XX w. Wyzwaniem na przyszłość jest kontynuowanie edycji papierowych i stworzenie profesjonalnej platformy do udostępniania opracowanych archiwaliów w Internecie.

Bibliografia

Źródła publikowane

Confronting the Holocaust: Documents on the Polish Government-in-Exile's Policy Concerning Jews 1939–1945, ed. P. Długolecki, Warszawa 2022.

Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku, red. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009.

Official Documents Concerning Polish-German and Polish-Soviet Relations 1933–1939: The Polish White Book, New York 1940.

⁴³ Zob. <https://history.state.gov/historicaldocuments>, dostęp 27 IX 2024 r.

⁴⁴ Wybrane tomy dostępne są także w Bibliotece Cyfrowej PISM. Zob. <https://pism.pl/publikacje>, dostęp 28 I 2024 r.

⁴⁵ Szerzej zob. m.in.: <https://dodis.ch/en/projects>, dostęp 7 II 2024 r.

- Polish Documents on Foreign Policy 11 November 1918 – 28 June 1919*, ed. S. Dębski, P. Długolecki, Warszawa 2017.
- Polish Documents on Foreign Policy 24 October 1938 – 30 September 1939*, ed. W. Borodziej, S. Dębski, Warszawa 2009.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1933*, red. W. Skóra, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2015.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 styczeń–sierpień*, red. S. Żerko, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień–grudzień*, red. W. Rojek, współpr. P. Długolecki, M. Konopka-Wichrowska, M. Przyłuska, Warszawa 2007.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1940*, red. M. Hułas, Warszawa 2010.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1942*, red. M. Hułas, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2023.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1972*, red. W. Borodziej, współpr. P. Długolecki, Warszawa 2005.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1973*, red. P. Majewski, Warszawa 2006.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1979*, red. P. Długolecki, J. Kochanowski, Warszawa 2014.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1981 styczeń–czerwiec*, red. P. Długolecki, Warszawa 2021.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1981 lipiec–grudzień*, red. P. Długolecki, Warszawa 2022.
- Prasa zagraniczna o Polsce. Listopad 1918 – luty 1919*, red. W. Borodziej, Warszawa 2018.
- Tajne rokowania polsko-radzieckie w 1919 r. Materiały archiwalne i dokumenty*, oprac. W. Gościńska, Warszawa 1986.
- The Dissolution of the USSR as Seen from World Capitals*, ed. F. Lefebvre D’Ovidio, Rome 2024.
- The Polish Crisis 1980–1982 from the Western Perspective*, ed. P. Długolecki, Warszawa 2022.
- W obliczu Zagłady. Rząd RP na uchodźstwie wobec Żydów 1939–1945*, red. P. Długolecki, Warszawa 2021.
- When the Wall Came Down: The Perception of German Reunification in International Diplomatic Documents 1989–1990*, ed. M. Dierikx, S. Zala, Bern 2019.

Akty prawne

- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2023, poz. 756).
- Zarządzenie nr 20 Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 1 lipca 2015 r. w sprawie wprowadzenia instrukcji kancelaryjnej oraz instrukcji archiwalnej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i placówkach zagranicznych (Dz.Urz.MSZ 2015.22).

Opracowania

- Borodziej W., Długolecki P., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne – bilans dziesięciolecia, czyli po pierwszych dwudziestu tomach*, „Sprawy Międzynarodowe” 2014, nr 4.
- Długolecki P., *Reference Sources for the History of Twentieth-Century Diplomacy – National or Supranational in Nature* [w:] *Supranational archives: Shared heritage-different solutions*, ed. D. Drzewiecka, H. Dudała, W. Krawczuk, Warszawa 2023.
- Guide to the Archives of the Polish Institute and Sikorski Museum*, vol. 1, ed. W. Milewski, A. Suchcitz, A. Gorczycki, London 1985.

Inwentarz akt Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie z lat 1918–1939, oprac. E. Kołodziej, Warszawa 2000.

McAllister W.B. i in., *Toward, Thorough, “Accurate, and Reliable”: A History of the Foreign Relations of the United States Series*, www.history.state.gov, dostęp 27 IX 2024 r.

Serie wydawnicze dokumentów dyplomatycznych w zbiorach bibliotek polskich. Informator, red. T. Mikulska, Warszawa 2006.

Stępnia W., *Archiwalia polskie w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*, Warszawa 1997.

Strony internetowe

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, <https://archiwum.msz.gov.pl>, dostęp 25 I 2024 r.

Dodis research centre, <https://dodis.ch/en>, dostęp 8 II 2024 r.

Dodis research centre – projects, <https://dodis.ch/en/projects>, dostęp 7 II 2024 r.

International Editors of Diplomatic Documents, <https://diplomatic-documents.org>, dostęp 18 XII 2023 r.

International Editors of Diplomatic Documents – national institutions, <https://diplomatic-documents.org/institutions>, dostęp 18 XII 2023 r.

Office of the Historian – historical documents, <https://history.state.gov/historicaldocuments>, dostęp 27 IX 2024 r.

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – informacja o serii wydawniczej „Polskie Dokumenty Dyplomatyczne”, <https://pism.pl/publikacje/polskie-dokumenty-dyplomatyczne-informacja-o-serii-wydawnicze>, dostęp 27 IX 2024 r.

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – publikacje, <https://pism.pl/publikacje>, dostęp 28 I 2024 r.

STRESZCZENIE

W serii „Polskie Dokumenty Dyplomatyczne” wydawanej przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych publikowane są źródła do historii polityki zagranicznej zarówno II Rzeczypospolitej, w tym z okresu II wojny światowej (Rząd RP na Uchodźstwie), jak również Polski Ludowej. Od 2005 r. ukazało się 30 tomów oraz tzw. edycje towarzyszące, a obecnie trwają prace nad kolejnymi dziewięcioma woluminami. W rezultacie seria stała się zbiorem źródeł, bez którego nie sposób wyobrazić sobie prowadzenia badań nad dziejami polskiej dyplomacji i historią polityki zagranicznej w XX w.

W artykule omówiono historię przedsięwzięcia, jego ramy prawne i organizacyjne oraz kluczowe decyzje edytorskie podjęte przez Komitet Redakcyjny. Działania PISM związane z serią ukazano na tle współpracy z wydawcami dokumentów dyplomatycznych z innych krajów. Poruszono trudności dotyczące rozproszenia i niepełnego stanu zachowania polskich archiwaliów. Przybliżono również kwestię publikowania dokumentów jedynie w Internecie, a także tych, które powstały wyłącznie w formie elektronicznej. Wskazano ponadto niedogodności dotyczące edytorów polskich materiałów wytworzonych po 1990 r.

Słowa kluczowe: Historia dyplomacji, historia polityki zagranicznej, archiwalia, archiwa, dokumenty dyplomatyczne, historia XX w., edycje źródłowe.

ABSTRACT

Sources on the history of Polish foreign policy in both the Second Polish Republic, including the period of World War II (the Polish government-in-exile), as well as “People’s” Poland are published in the series *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne* (Polish Diplomatic Papers), issued by the Polish Institute of International Affairs (PISM). Since 2005, thirty volumes have been published, as well as their supplementary editions, and work is currently underway on a further nine volumes. As a result, the series has become a collection of sources without which it is impossible to imagine research on the history of Polish diplomacy and foreign policy in the twentieth century.

The history of the project is discussed in the article, as well as its legal and organisational framework and key editorial decisions taken by the editorial committee. PISM’s activities related to the series are shown against the background of cooperation with publishers of diplomatic documents from other countries. Difficulties concerning the dispersion and inadequate state of preservation of Polish archival materials are touched on. Also approached is the issue of the publication of documents only available on the Internet and those created solely in electronic format. Additionally mentioned are the difficulties affecting editors of Polish classified materials produced after 1990.

Keywords: History of diplomacy, history of foreign politics, archival materials, archives, diplomatic documents, history of the twentieth century, source editions.